

ANMELDELSER

Bryan J. Cuevas: The Hidden History of the Tibetan Book of the Dead. Oxford: Oxford University Press 2003. 328 sider, ill. ISBN 0-19-515413-4. Pris: £40.

Den tibetanske dødebog blev i 1960'erne kendt i den bredere offentlighed i Danmark, ikke mindst hjulpet på vej af den kontroversielle udgivelse af Leary, Metzner og Alberts *Den psykedeliske oplevelse efter den tibetanske dødebog* (1964). Siden det 14. århundrede har *Den tibetanske dødebog* været grundlag for ritualerne ved buddhistiske begravelser i Tibet og Cuevas stiller spørgsmålene: På hvilken måde fik denne tradition en så omfattende udbredelse og succes, og gennem hvilke processer og under hvilke betingelser kunne denne tradition blive basis for et stort set generelt accepteret ritual for begravelsesceremonier for buddhister i Tibet og tilstødende regioner?

Cuevas' bog er baseret på teksterne „Great Liberation upon Hearing in the Bardo“ (*Bardo Thodrol*), som er en del af samlingen „Self-Liberated Wisdom of the Peaceful and Wrathful Deities“, en tekstsamling, som siges at være skrevet af den legendariske helgen Padmasambhava eller Guru Rinpoche i det 8. århundrede. Denne helgen gemte teksten som *terma* (en tekst, der gemmes eller skjules på mirakuløs vis i jord, sten eller luft) for derved at beskytte den til brug for eftertiden. Ifølge profetierne vil *terma*-tekster senere blive fundet af en reinkarnation af en af Guru Rinpoches oprindelige disciple. *Terma*-teksten *Bardo Thodrol* blev fundet af den tibetanske *terma*-finder (*terton*) Karma Lingpa i den sidste halvdel af det 14. århundrede i Gampodarbjergene i Dakpo i det sydøstlige Tibet.

Den tibetanske dødebog er et kendt og meget respekteret litterært værk i den tibetanske buddhisme. Som titlen præciserer, handler Cuevas' bog om *terma*-teksten *Bardo Thodrols* historiske oprindelse og udbredelse i Tibet. Bogen beskriver begravelsesritualer og de buddhistiske koncepter om død og

genfødsel, profetierne om *Bardo Thodrol*-teksten, og på hvilken måde teksten er fundet og af hvem, og hvordan den senere er udbredt i Tibet og Himalaya-regionen. Den historiske analyse af *Bardo Thodrol* er foretaget inden for værkets egen religiøse og sociale forståelsesverden. Cuevas' formål med bogen har ikke blot været at udforske forskellige religiøse forestillinger og praksisser, som det normalt er fremstillet i et religiøst værk, men også at bidrage med et studium af selve de religiøse værker. Hans hensigt med en sådan detaljeret analyse har været at bidrage til en nærmere undersøgelse af mekanismerne i videreførelsen af religiøse ideer og forestillinger, herunder produktionen og distributionen af religiøs litteratur og religiøse institutioners (de tibetanske klostres) indflydelse på religiøs praksis i Tibet og omkringliggende Himalaya-regioner.

Den tibetanske titel *Bardo Thodrol* (*bardo thos-drol*) betyder „oplysning ved at lytte eller høre i mellemtilstanden“, og *Den tibetanske dødebog* er grundlæggende skrevet som vejledning for døde personer. Som hovedregel læses teksten under ritualet op for den døde, som er indtrådt i *bardo*-tilstanden, tilstanden mellem død og næste genfødsel. Vigtigheden af at lytte understøttes af de grundlæggende forskrifter i tibetansk buddhisme, hvor det gælder om at lytte til læren (den buddhistiske doktrin) og derefter reflektere og meditere på dens egentlige mening. Teksten beskriver, hvilke visioner og følelser man kan forvente at opleve, efter at døden er indtrådt, og den giver vejledning i, hvordan den døde skal forholde sig til disse oplevelser. Teksten refererer til læren om reinkarnation, og selvom bogen er skrevet som vejledning for døde personer, handler den om livet. Tibetanske lamaer peger på, at formålet med at oplæse *Bardo Thodrol* for en død person også er at minde ham om, hvad han har praktiseret, mens han levede. Formålet med *dødebogen* er derfor også at vise os, hvordan vi skal leve. Meditativt trænedes personer formår ved indtrædelse i *Bardo*-

tilstanden, dvs. ved dødens indtræden, at lukke indgangen til en evt. fremtidig moders livmoder og i stedet lede deres livskraft eller karma til at blive genfødt i et af de rene Buddha-lande (s. 108). Dermed kan man ud fra forudgående kendskab til teksten forberede sig til døden, mens man endnu lever.

Som en historisk analyse af oprindelsen til en buddhistisk tekst er bogen først og fremmest rettet mod tibetologer, buddhologer og filologer. Etnografisk set udgør bogen også et bidrag. De buddhistiske bønner og liturgiske ritualer i *Bardo Thodrol* var og er stadig en vigtig og fundamental del af begravelsesceremonien for tibetanske buddhister både i og uden for Tibet. Som tantrisk tekst var *Bardo Thodrol* i det 14. århundrede omgivet af hemmeligholdelse, hvilket til dels skyldtes munkes og lamaers ønske om at kontrollere og beskytte udbredelsen af tekstens spirituelle budskab og instruktion af meditatív praksis. Cuevas' veldokumenterede fremstilling af det historiske forløb i udbredelsen af teksten og dens ritualer viser, på hvilken måde institutionaliseringen af ritualet og oplæsningen af dødebogen var baseret på enkelte karismatiske og aktive personer i Tibet. Disse personer har ikke blot haft en religiøs interesse i at udbrede ritualet. Lægsamfundets behov for at tilkalde en lama til at udføre begravelsesceremonier blev honoreret med en donation til lamaen eller munken, der således fik styrket sin levevej og eksistensberettigelse i det tibetanske samfund (s. 132). Ritualet har derved været medvirkende til at styrke et gensidigt behov for interaktion mellem det tibetanske lægsamfund og det voksende klostersond i Tibet i perioden 14. til det 20. århundrede.

En af Cuevas' konklusioner er, at *Den tibetanske dødebog* og dens liturgi og ritualer gav udtryk for mange af de kulturelle opfattelser, der på det tidspunkt florerede i Tibet og dets nabolande. Ritualet fastholdt en urgammel tro blandt tibetanere på 'sjælens' sårbarhed og på, at ritualets effektivitet vil lede den sikkert gennem den smalle passage (*lam-bstan*), der fører til de forskellige verdener efter døden (s. 132). Samtidig fastholder brugen af ritualen en buddhistisk tantrisk fremhævelse af en rituel renselse af den døde og den efterladte levende.

Ritualen forbinder en verdslig praksis med det at fremsige bønner og støtter et

alment ønske om en guddommelig indgriben og derved en fritagelse for angst kombineret med en altruistisk bekymring for den dodes videre færden. Med disse komponenter blandet i en rituel struktur opnås en balance-ret og overbevisende tibetansk buddhistisk respons på døden og den døende. En væsentlig grund til den store spredning af ritualen kan også være, at kontakt og udveksling mellem religiøse munke og lamaer i Tibet skete i en interaktion mellem de forskellige sekter og som en direkte overførsel mellem lærer og disciple. Dermed blev *Bardo Thodrol* ikke kun overført inden for sin egen sekteriske overførselslinje, men blev også spredt og videreført på en dynamisk måde gennem munke, lamaer og yogier i mange andre retninger (s. 150).

Cuevas bog er i øvrigt aktuel ved, at *Den tibetanske dødebog* igennem de sidste årtier har været genstand for stor interesse og popularitet i den vestlige del af verden. Den første engelske udgave af *Den tibetanske dødebog* kom allerede i 1927 i et samarbejde mellem den tibetanske lærer og oversætter Kazi Dawa Samdup og den amerikanske antropolog W.Y. Evans-Wentz. *Den tibetanske dødebog* er efterhånden blevet oversat til de fleste europæiske sprog inklusive dansk og er blevet publiceret og genoptrykt i mange forskellige udgaver, senest i 2000.

The Hidden History of The Tibetan Book of the Dead er baseret på Cuevas' disputats i religionshistorie. Bogen er et gedigent og gennemarbejdet værk med mange litteraturhenvisninger, ikke mindst til primærkilder på tibetansk. Bogen er forsøgt gjort læsevenlig med en fonetisk omskrivning af tibetanske navne, og den indeholder en nyttig liste med tibetanske stednavne i tibetansk transskription. Hvad der kan være en kilde til irritation, er nogle divergerende undtagelser i den fonetiske brug af tibetanske stednavne. Det ville være glædeligt, hvis alle tibetologer kunne blive enige om en fælles fonetik for tibetanske ord. For eksempel er den tibetanske by Shigatse skrevet som Zhikatse. *The Hidden History of The Tibetan Book of the Dead* indeholder desuden mange relevante og interessante sammenligninger mellem både nye og ældre forskningsresultater og mellem konklusioner af andre tibetologer. Med et højt akademisk niveau fordrer læsningen af bogen et forhåndskendskab til buddhisme og Tibets historie. De mange tibe-

tanske stednavne og henvisninger til tibetanske buddhistiske udtryk og terminologi vil nok gøre en udenforstående læser lettere forpustet og stille krav om sideløbende læsning i en grundbog for tibetansk buddhisme. For den mere erfarne læser med kendskab til tibetologi er det en fornøjelse at læse en bog, der præciserer, hvilke begreber og personer og stednavne der henvises til. Fagligt set er bogen på et højt niveau, og den er også antropologisk interessant som kilde til et studium af ikke blot terma-traditionen og buddhisme, men også af den samfundsmæssige og religiøse udvikling i Tibet igennem de sidste århundreder.

*Ellen Bangsbo
cand.scient.anth & BA i tibetansk*

Jeanne Openshaw: Seeking Bauls of Bengal. Cambridge: Cambridge University Press 2002. 292 sider, ill. ISBN 0-521-81125-2 (hb). Pris: £50.

I juni 2003 gav *Baul* Shilpi fra Bangladesh koncert i Stockholm. Gruppen blev præsenteret som „God’s madcaps“, „Guds vildhjærna“, og det er ikke helt forkert. *Baul* kan oversættes med galning, og i Bengalen bruges ordet *Baul* om de omvandrede langhårede sangere, som klædt i spraglet patchwork synger flertydige sange akkompagneret af den énstrengede *ektara*. De er de bengalske hippier, som V.W. Turner beskrev i et kapitel kaldet „Bob Dylan and the *Bauls*“ i sin klassiker *The Ritual Process: Structure and Anti-structure* fra 1969. Nu foreligger så en hel bog om *Baul* skrevet af Jeanne Openshaw, antropolog og lektor i religion ved universitet i Edinburgh.

Openshaw begyndte at pleje omgang med *Baul* i 1973, og i 1982 startede hun sit feltarbejde omkring Santiniketan i Vest-bengalen. Her er *Baul* bedst kendt som sangere og musikere takket være ikke mindst digteren og nobelpristageren Rabindranath Tagore, som yndede at se sig selv som *Baul*. Openshaw valgte imidlertid efterfølgende at forlægge studiet til Murshidabad og Nadia tæt på grænsen til Bangladesh. Her bor mange *Baul*, der ernærer sig på forskellig vis. Flere af dem er tilhængere af *Baul*-guruen Raj Khyapa, som levede fra 1869 til 1946. Fra 1988 begyndte Openshaw at oversætte

Raj Khyapas sange og skrifter til engelsk. Openshaw havde en overgang en bengalsk assistent, men dennes manglende evne til at sige nej til idelige tilbud om hashish tilskynkede hende til selv at mestre bengali.

Som allerede antydet drejer litteraturen om *Baul* sig blandt andet om at afdække deres identitet og dermed placere dem det rette sted i Sydasiens brogede religiøse og sociale landskab. At *Baul* er knyttet til Bengalen, hersker der ikke tvivl om, men derudover er de svære at placere. Nogle er hinduer, andre er muslimer, og hverken tantra eller sufisme er dem fjernt. Folk fra mange forskellige kaster bliver *Baul*. Ofte bliver de simpelthen *Baul* for at distancere sig fra kastevæsenet. Men dette indebærer ikke, at *Baul* danner en sekt opbygget omkring en guru og hans mandlige disciple. Det er bemærkelsesværdigt, at *Baul* typisk lever i faste frivillige parforhold. Det er som ægtefæller, at de indvies som *Baul*, ikke som løsrevne individer. Med andre ord: *Baul* distancerer sig både fra den fødsels- og slægtsbaserede orden, som kastevæsenet udgør, og fra de religiøse ordener domineret af mandlige asketer. Dermed søger *Baul* at lægge afstand til alle former for ortodoksi både i det brede samfund og blandt de religiøse specialister. De vender sig mod enhver filosofi baseret på overlevering og autoritetstro, *anuman*. Filosofisk er de tilhængere af det direkte erfarede og det selvoplevede, *bartaman*.

Den eneste ‘kaste’ forskel, de anerkender, er den konkrete kropslige forskel mellem mand og kvinde. På dette punkt er de meget radikale: Mænd bliver fjender på grund af menneskeskabte forskelle. Brahminerne bærer den hellige tråd; muslimer bliver omskåret. Disse menneskeskabte forskelle skaber splid. Kvinder derimod er fysisk ens. Deres krop og fremtoning er ikke symboler på det sociale. Kvinder er mænd overlegne.

Mænds opgave er derfor at blive mere som de kvinder, de lever med. Dette opnås dels relativt let, fordi mænd med alderen ofte antager de samme runde former omkring maven og brystet som (gravide) kvinder, samtidig med at mænd gradvist bliver mindre behårede, dels gøres det ved at udligne de fordele, som kvinder har seksuelt. Kvinder er i stand til at „stjæle“ mandens sæd, hvorved manden mister sin kraft. En *bartaman* praktiserer derfor samleje uden